

Christoph Menke

Eró

CHRISTOPH

Szerkesztette
Weiss János

MENKE

Erő

*Az esztétikai antropológia
alapfogalma*

TYPOTEX

A fordítás az MTA–PTE Kritikai Tanulmányok
Kutatócsoport programjában készült.

A fordítás alapjául szolgáló mű:
Christoph Menke: *Kraft. Ein Grundbegriff ästhetischer
Anthropologie. Mit einem neuen Vorwort.*
Frankfurt am Main, Suhrkamp, 2017
© Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main 2008
© Suhrkamp Verlag Berlin 2017 (für das Vorwort)

Hungarian translation © Blandl Borbála, Boros Bianka, Czétány György,
Goda Mónika, Grósz Eszter, Kővári Sarolta, Weiss János, 2022
Hungarian edition © Typotex, Budapest, 2022
Engedély nélkül semmilyen formában nem másolható!

ISBN 978 963 943 058 7

Kedves Olvasó!
Köszönjük, hogy kínálatunkból választott olvasnivalót!
Újabb kiadványainkról, akcióinkról a www.typotex.hu
és a facebook.com/typotexkiado oldalakon értesülhet.

Typotex Kiadó
Alapította Votisky Zsuzsa, 1989
A kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.
Felelős kiadó: Németh Kinga
Felelős szerkesztő: Leiszter Attila
Borítóterv: Somogyi Péter
Készült a Multiszolg Bt. nyomdájában
Felelős vezető: Kajtor Bálint

TARTALOM

ELŐSZÓ A ZSEBKÖNYVKIADÁSHOZ

(Goda Mónika fordítása) / 7

ELŐSZÓ / ESZTÉTIKA, MI VÉGRE?

(Boros Bianka fordítása) / 23

I. ÉRZÉKISÉG / A KÉPZELŐERŐ

MEGHATÁROZATLANSÁGA

(Boros Bianka fordítása) / 28

II. PRAXIS / A SZUBJEKTUM GYAKORLATA

(Grósz Eszter fordítása) / 46

III. JÁTÉK / AZ ERŐ HATÁSA

(Czétány György fordítása) / 75

IV. ESZTÉTIZÁLÓDÁS / A GYAKORLAT ÁTVÁLTOZÁSA

(Weiss János fordítása) / 101

V. ESZTÉTIKA / VITA A FILOZÓFIÁVAL

(Blandl Borbála fordítása) / 130

VI. ETIKA / AZ ÖNTEREMTÉS SZABADSÁGA

(Kővári Sarolta fordítása) / 153

TERMINOLÓGIAI SZÓTÁR / 185

JEGYZETEK / 189

NÉVMUTATÓ / 201

„Az esztétikai állapotban az ember tehát nulla..”

Friedrich Schiller

ELŐSZÓ A ZSEBKÖNYVKIADÁSHOZ

I

Mint minden szándék, így az is, amellyel az ember egy könyvet ír, csak utólag körvonalazódik, és csak annak fényében válik világossá, mit is akart vele, hogy hová jutott. Mint általában, e könyv megírása is egy megbízatással kezdődött: egy cikket kellett megírnom a „szubjektumról” és „szubjektivitásról” a Karlheinz Barck és mások által szerkesztett *Ästhetische Grundbegriffe* című gyűjteményes kötetbe.* E szótár eredeti koncepciója az volt, hogy egy filozófiatörténeti kutatáson keresztül tegyen föl egy, a jelenlegi diskurzusra irányuló kérdést, amely „a szerző halála” utáni szubjektumfogalom tisztázását célozta. A válasz abból az elgondolásból indult ki, hogy habár a szerzői szubjektum kritikája minden tekintetben meggyőző volt, az esztétikai szubjektum kérdése ezzel még nincs lezárva, sőt, éppen csak fel lett téve. Filozófiatörténeti szempontból az esztétika szubjektumfogalmáról szóló kérdés nem más, mint a szubjektumhoz (mint az újkori filozófia alapfogalmához) fűződő viszony kérdése. Vajon az esztétika csak

* In *Historisches Wörterbuch in sieben Bänden*. 5. k. Stuttgart–Weimar, Metzler, 2003. 734–787.

átveszi az újkori szubjektumfogalom kiinduló premisszáit? Vajon mindössze annyit tesz, hogy azokat a kulturális gyakorlat más szféráira, például a kutatás, a gondolkodás és az ábrázolás művészetére vagy technikájára alkalmazza? Avagy a szubjektumnak egy egészen eltérő fogalmát alkotja meg, méghozzá éppen azért, hogy ezekből a művészetekből mint paradigmákból indul ki?

Ez a könyv azzal a kérdéssel indul, hogy mi is pontosan a modern esztétika küldetése. Mi okból és mi végre alakítja ki a modern filozófia a 18. század végétől kezdve az esztétika reflexiós formáját? Miről van szó az esztétika új „diszciplínájában” (ahogy Baumgarten nevezi)? E kérdés megválaszolásához először is azt kell megmutatnunk, hogy az esztétika a szubjektumnak egy olyan fogalmát alkotja meg, amely alapvetően különbözik attól, amelyet az újkori filozófia korábban kialakított. Az esztétika nem pusztán olyan belátások alkalmazása, amelyeket máshol és előzőleg már megfogalmaztak, hanem sokkal inkább egy igazán modern szubjektivitás-fogalom kialakításának helye.* A szubjektivitás modern koncepciója esztétikai gondolkodásként kezdődik.

A modern esztétika erőfeszítésére irányuló kérdés megválaszolása céljából megtett második lépéssel a könyv maga mögött hagyja a filozófiatörténeti perspektívát. E lépéssel azt az elképzelést fogalmazzuk meg, hogy az esztétika – amely a modern filozófiát út-

* A szubjektivitás modern fogalma abban tér el annak újkori verziójától, hogy az öntudat fogalma helyett a tudás fogalmával operál; egy praktikus szubjektumfogalom tehát. Erre mutat rá a Baumgartenről szóló második fejezet.

jára bocsátja – egy szakadással kezdődik: az esztétika a modern filozófia ősjelenete, létrehozásának színtere, és egyszersmind a filozófia széthasadásának színtere is. Hiszen a modern szubjektivitás fogalmát az esztétika kezdettől fogva két egymással szemben álló koncepció közötti vitában fogalmazza meg. Az esztétikának ez a szubjektumról szóló vitája nem az egyes vonásaira és alakjaira irányul, hanem a szubjektivitás lényegére – nem kevesebbre, mint annak a létére. Éppen ebben áll az esztétika jelenvalósága. Az esztétikával a 18. században nem csak a szubjektivitás sajátos modern értelmezése vette kezdetét; amennyiben az esztétika megszületésének pillanatában két egymással harcoló koncepcióra szakad szét, előrevetíti azt a vitát is, amely a modern filozófiát lényegében meghatározza.

Itt azt a vitát szeretnénk bemutatni, amely először és a legvilágosabban az esztétikában alakult ki, ez azonban nem valósítható meg egy pártatlan történeti visszatekintés keretei között. Az esztétika vitáját csak résztvevőként tudjuk bemutatni; ezért kénytelenek vagyunk belépni abba. Itt nincs neutralitás, hanem csak részt vevő felek vannak. Ez a könyv ennél fogva úgy adja elő az esztétika vitáját, hogy az egyik pozíciót szembeállítja a másikkal.

Ezek a pozíciók itt egyszerű neveket viselnek, úgy hívják őket, hogy „képesség” és „erő”: tehát az esztétika mint a képesség elmélete és az esztétika mint az erő elmélete áll szemben egymással. Egyszerű neveik ellenére a két esztétika ellentéte nem egyszerű: nem tétel és ellentétel szembeállítása, de nem is a képesség és az erő

ütköztetése. Képesség és erő a hatalom két egymástól alapvetően különböző formája. Ugyanakkor a hatalom a hatás (vagy a potencialitás) lehetőségét is magában rejt. A képesség a hatalomnak az a különös formája, amely a szubjektumot mint a normatív, társadalmi praktikák résztvevőjét definiálja.

Egy képesség birtokában lenni annyit jelenti, mint képesnek lenni valamire – tenni valamit, azaz jól vagy sikeresen tenni, elérni, hogy valami sikerüljön. A képesség normatív hatalom, valami jó létrehozásának hatalma, vagyis egy társadalmi gyakorlatban való részvétel (a jó ugyanis bármely társadalmi gyakorlat immanens mércéje). Az e mögött munkáló erő a hatás hatalma, amely játékként bontakozik ki. A modern esztétika a játékot mindig egyfajta megvalósítási módként értelmezi, amely annyiban nélkülözi a szabályokat és a mércét, hogy ebben minden létrehozás, egyszersmind a létrehozott megszüntetése, túlhaladása és átváltozása is benne foglaltatik. Az erő a hatás hatalma, amely önön kifejezéseként hoz létre valamit, ám egyúttal meg is szünteti, túlhaladja és egy másikká változtatja át ezt. Ha a képesség kialakítása normatív, úgy az erő játékos hatása ironikus.

Ezért nem lehet az esztétika két, egymással vitába szálló alakzatának ellentéte egyszerű ellentét. A két esztétika közül, amelyek itt a „képesség” és az „erő” nevet viselik, egyik sem azonosítja képességgként vagy erőként a szubjektum hatalmát. Vitájukban mindkettő a képesség és az erő elméleteként fogalmazódik meg, ám ez nem feloldja a szembenállásukat, hanem éppen

hogy elmélyíti azt: méghozzá úgy, mint a képesség és az erő viszonyában megmutatkozó ellentétet. A hatalom e két formájának egyike sem létezik a másik nélkül, megvalósításuk során azonban egyszermind szembe is kerülnek egymással. Míg az egyik esztétika, a „képesség” esztétikája azt állítja tehát, hogy e kettő kölcsönösen kiegészíti egymást és dialektikus egységet képez, az „erő” esztétikája ezt az egységet paradoxonként értelmezi, amelynek ellentmondása nem szüntethető meg, hanem csak fenntartani és kiteljesíteni lehet.*

II

Azt a szándékot, amely az erő és képesség paradox egységének kibontását célozza, e könyv alcíme „esztétikai antropológiának” nevezi. E könyv filozófiatörténeti kiindulópontja alapján ennek az elképzelésnek a leírása továbbra is a diskurzus 18. század végi állásának rekonstrukciójához, különösképpen Sulzer, valamint Herder megfontolásaihoz kapcsolódik. Így aztán még egyszer újra fogom fogalmazni az esztétikai antropológia alap gondolatát. Ezáltal annak is világossá kell válnia, hogy mennyiben foglalja magában ez az egyetlen, álta-

* Ez a hermeneutikai és negatív (vagy dekonstruktív) esztétika viszonyának felel meg. Lásd Christoph Menke: *Die Souveränität der Kunst. Ästhetische Erfahrung nach Adorno und Derrida* (Frankfurt am Main, Athenäum, 1988; új kiadás: Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1991). Ezt a viszonyt járja körül a Martin Seellel folytatott diskuszió; vö. többek között uő: *Die Macht des Erscheinens* (Frankfurt am Main, Suhrkamp, 2007), 27–38. Lásd még Georg W. Bertram: *Kunst als menschliche Praxis. Eine Ästhetik*. Berlin, Suhrkamp, 2014. 26–37.

lános és ennél fogva absztrakt alap gondolat a további, konkrétabb és részletesebb vizsgálatok programját.

Az esztétikai antropológia törekvésének középpontjában az erő és a képesség különbségének megindoklása áll; tehát az a kérdés, hogy miért van szükség az erő fogalmára. Miért nem lehet a szubjektumot kizárólag a képességei, vagyis azon a társadalmi alakzaton keresztül meghatározni, amely alatt a normatív gyakorlatok kompetens résztvevőjét értjük? Miért kell a szubjektumnak ahhoz, hogy társadalmi lehessen, egyszerre kevesebbnek és többnek is lennie annál, mint hogy szociális? Az esztétikai antropológia két érvet hoz fel a (képességből eredő) erő különbözősége mellett. Két választ ad arra a kérdésre, hogy miért kell elgondolnunk ezt a különbséget, ha önnön szubjektívitásunkat, avagy önmagunkat mint szubjektumot akarjuk megragadni. Ez a két válasz szisztematikusan egymásra utal.

Az esztétika első argumentuma szerint csakis így válhat érthetővé az, hogy létezik esztétikai öröm. Hiszen az esztétikai öröm nem rendelkezik a szükséglet kielégítésének struktúrájával, vagy azzal, ami abból fakad, hogy egy tárgy kielégít egy elvárást; az esztétika se nem a hasznos, se nem a jó felett érzett öröm. Hanem a kielégítetlenség vagy a megvalósulatlanság, a hasznos megtörésének és a jó megghiúsulásának öröme (ebből ered az esztétika és a tragédia közelsége). Az esztétikai öröm a képességei révén a meghatározott szubjektívítással szembeni negativitás felett érzett öröm. Ha ezt igenlően, tehát örömként értelmezzük, úgy a negativitását egyszersmind egy másik megvalósítás igenlése-

ként kell leírunk: az esztétikai öröm a gyakorlaton és a szubjektivitáson való túllépés öröme, az erők éppoly haszontalan, mint értelmetlen, és éppen ezáltal „életre keltő” játékának elszabadulásában. Az esztétikai öröm megragadása érdekében a szubjektumot tehát pusztá szubjektivitásánál többnek vagy kevesebbnek kell elgondolnunk. Az esztétikai öröm nem a szubjektum önmagára irányuló öröme, hanem az ember afölött érzett öröme, hogy különbözik a szubjektumtól. Ezt jelenti itt az antropológia: az esztétika az embert a nem-szubjektív potenciálok és megvalósulások helyeként írja le.

Az esztétika azonban nem áll meg ennél az érvenél, hanem megtesz egy további, döntő lépést. Az első érv azt mondja ki, hogy az esztétikának ahhoz, hogy az esztétikai öröm állapotát meg tudja ragadni, el kell gondolnia az erőnek a képességtől való különbségét, vagyis az embernek a szubjektumtól való különbségét. A második érv viszont azt állítja, hogy mindez már a szubjektum egyáltalában való elgondolásához is elengedhetetlen. Aki szubjektumként kívánja megfogalmazni önmagát, annak önmagát mint szubjektumtól eltérő embert kell felfognia. A szubjektum fogalma a válasz arra a kérdésre, hogyan lehetségesek sikerülő megvalósulások. Eközben a szubjektum a képesség szociálisan és kulturálisan megkonstruált instanciájaként létezik: a szubjektum résztvevő (tehát nem atom). Az esztétika úgy tekint rá, mint ami a gyakorlat és betanítás révén társadalmilag megalkotott. A szubjektum képessége és az őt létrehozó gyakorlatok akkor jönnek számításba

tehát, ha rákérdezzünk a sikeres praktikák – a tudás, a cselekvés, a kommunikáció, az ábrázolás stb. – lehetőségfeltételeire.

De mit tesz lehetővé ez a lehetővé tevő szubjektívizálódási folyamat? A gyakorlat révén alakul ki a szubjektumként felfogott ember kulturális, valamint szociális állapota, ám mindezek az ember kultúra előtti, preszubjektív, vagyis természetes állapotában kezdődnek. Ahhoz, hogy ezt a természetes állapotot elgondolja, az antropológiának szüksége van az erő fogalmára (azaz kénytelen esztétikai antropológiává válni). Az antropológia tézise szerint a természetes állapotot esztétikaiként kell megértenünk: tehát az erő esztétikai játékaiként, hiszen csak a természet esztétikai fogalma, az erő elégíti ki azt a kettős feltételt, hogy az ember természetes állapota a másik, és éppen ebből eredően a szubjektum kezdete. Az ember természetéről szóló esztétikai antropológia (kettős) tétele, hogy az embert – mivel nem már eleve, természeténél fogva birtokolja a „hajlamot” arra, hogy szubjektummá legyen – először különböző gyakorlatok révén szubjektummá *kell* tenni. Az ember pedig – mivel nem teljesen kötik ok-okozati törvényszerűségek vagy ösztönök már természettől fogva – csakis a gyakorlatok révén *képes* szubjektummá válni. Az erő jóváhagyás, amelyet a szubjektumnak kell megadnia, ha magát természetes feltételelekből származóként akarja megérteni. Rákényszerül erre, ha önnön létezését mint szellemet, létrejöttét pedig a természetből eredőként kívánja elgondolni. Az ember csak annyiban válhat szubjektummá, amennyiben természettől fogva „rés” (Adorno)

a természetben.* Ez a természetből fakadó rész – amely az ember és a szubjektum közti különbség *maga* – nyit teret az erő esztétikai játéknak.

Az erő esztétikája ezzel a gondolkodás olyan formáját vetíti előre, amely radikálisan megkérdőjelezi az újkori filozófia ellentétét. Ez az ellentét a magát normatív praktikák résztvevőjeként értő szubjektum és egy, a szubjektivitást, valamint a gyakorlatot a világ objektíve felismerhető folyamataiba beleíró külső magyarázat közötti ellentét.** Az objektív perspektíva problémája, hogy eltünteti a szubjektivitást (és vele a praxis normativitását is). Ha objektíven tekintünk rá, nem is létezik. Másfelől a szubjektum gondolkodása, amelyet öntudatával együtt alkalmaz, és ami azzal együtt fejlődik, nem értheti meg sem azt, hogy önnön másikjából lett, sem azt, hogy miképpen. Ez teszi megmásíthatatlan tényé, faktummá a szubjektivitást. Az esztétikai antropológia genealógiai érve ezzel szemben anélkül lép túl az öntudat perspektíváján, hogy azt feloldaná az objektivitásban. Az esztétikai antropológia a szubjektum másikját annak kezdeteként, következésképp feltételeként gondolja el. Ez a feltétel maga is jelen van és kifejti saját hatását a szubjektum normatív gyakorlati

* Christoph Menke: Die Lücke in der Natur: Die Lehre der Anthropologie, *Merkur*, 68 (2014. december), 1091–1095. Itt állítja föl Fabian Heubel azt a tézist, amely szerint az erő esztétikájának lenne egy ontológiai (vagy természetfilozófiai) dimenziója. Vö. uő: Kritik als Übung. Über negative Dialektik als Weg ästhetischer Kultivierung, *Allgemeine Zeitschrift für Philosophie*, 40/1 (2015), 63–82.

** Vö. Thomas Nagel: Subjective and Objective. In uő: *Mortal Questions*. Cambridge, Cambridge University Press, 1979. 196–213.

teljesítményeire. Az erő maga a szubjektivitás önnön és – ennél fogva – belső másikja.

De nem éppen ezáltal bizonyul-e igaznak az esztétikai antropológia alanyára, amit Foucault kritikája mentén az ember modern fogalma tartalmaz: e szerint a modern filozófia embere egy „különös empirikus-transzcendentális kettősség”, amely szüntelenül ide-oda ingadozik a szubjektivitás tiszta öntudatban meglévő alakzatai és a maga végtelen létezésének empirikusan felismerhető objektív keretei között? Mindössze ezért állíthatjuk tehát, hogy az esztétikai antropológia a modern gondolkodás alapvető mozgását vetíti előre, hiszen itt jelentkezik először egy olyan diskurzus keresésének igénye, amelynek „feszültsége szétválasztaná az empirikus és a transzcendentálist, egyidejűleg lehetővé téve mindkettő fenntartását; e diskurzus lehetővé tenné az ember mint szubjektum elemzését; vagyis mint empirikus ismeretek helyét, ám ezeket visszavezetve arra, ami lehetővé teszi őket és mint a tartalmakban közvetlenül jelen lévő tiszta formát”.*

Ezt hihetjük, ha átsiklunk egy döntő kérdésen. Az esztétikai antropológia nem egy, a szubjektív és az objektív, a transzcendentális és az empirikus szembenállásához képest meghatározott harmadik pozíció, amely a két felet „közvetíteni” próbálja egymással, vagy netán kibékítené őket. Effélével próbálkozni különben is kilátástalan volna. Az esztétikai antropológia egészen másfajta kísérletre vállalkozik, egészen más jelentést

* Michel Foucault: *A szavak és a dolgok. A társadalomtudományok archeológiája*. Budapest, Osiris, 2000. 356. és 358. Ford. Romhányi Török Gábor.

ad a modern szembenállás két oldalának. Az esztétikai antropológia a szubjektum öntudatában megalapozott transzcendentális reflexiót az én létrejöttére vonatkozó reflexióvá változtatja át, amely azáltal, hogy a szubjektum másikját mint annak saját, belső feltételét ismeri fel, átlépi a szubjektum határait. És erre azért képes, mert a szubjektum másikját nem egy empirikus, objektív megismerés ellentétévé teszi, hanem egészen másfajta tapasztalattá: olyan tapasztalattá, amely anélkül kötődik a szubjektumhoz, hogy (miként Kant mondta az empirikus tapasztalatról) abból venné tervezetét. Ez az esztétikai öröm tapasztalata: az esztétikai tapasztalat.

Ebből látszik, hogy az esztétika két érve az erő mellett, vagyis az esztétikai öröm fenomenológiája és a szubjektum genealógiája lényegileg összetartozik. A genealógiai érv azt állítja, hogy a szubjektum keletkezése a szubjektum ereje által vált lehetségessé. Ahhoz, hogy a szubjektumot megragadjuk, az esztétikaiként értett ember szubjektum előtti természetét kell megragadnunk. Az esztétikai természet azonban nem ellentéte az empirikus megismerésnek: objektíven szemlélve az esztétikai természet nem létezik (vagy inkább: éppoly kevésbé létezik, mint a szubjektum és annak képességei). Ezért marad meg az erő az esztétika genealógiai érvelésében mindig csupán posztulátumnak. Ezzel szemben az esztétikai állapotokban, amelyekre az esztétika a maga első argumentumaival leíró módon hivatkozik, *megtapasztaljuk* az erőknek azt a játékát, amelyet a gondolkodásról feltételezünk (míg a genealógiai gondolkodás – megfordítva – *megindokolja*, hogy miért

szükségszerű az esztétikai tapasztalat lehetősége: miért tartozik szükségszerűen hozzá a szubjektum létehez az esztétikai tapasztalat lehetőségének megléte). Azáltal, hogy az esztétika a transzcendentális önreflexiót genealógiailag, az emberi természet empiriáját pedig mint az esztétikai öröm fenomenológiáját értelmezi, áthatol a pusztán „oszcilláción”, amelyben Foucault a modern filozófia mozgástörvényét látta (*uo.* 386.), és szisztematikusan kapcsolja össze ezeket egymással. Az esztétika a genealógiai önreflexió és az esztétikai fenomenológia egysége. Ezért van az, hogy az esztétika csakis két, egymástól egészen eltérő regiszter és alakzat egységként bontakozhat ki: úgy, mint esszéisztika, és úgy, mint fundamentálreflexió.

III

Ez a könyv abból a célból rekonstruálja a modern esztétika kezdetét, hogy így bevezesse egy esztétikai antropológia koncepcióját. Ez a koncepció azonban többé nem valósítható meg. Az esztétikai antropológia koncepciója éppoly alapvető, mint amilyen absztrakt. Azt mondja ki, hogy az erő játéka a szubjektív képességek feltétele, és ennél fogva tulajdonképpen normatív, társadalmi vagy kulturális gyakorlatokból áll. Ám ennek az alapötletnek van egy vizsgálódási programja is. Ez pedig úgy kívánja leírni a szubjektum és a praxis lényegi formáit, hogy *bennük* az erő hatása a képesség normativitásával való harcok kölcsönhatásban váljon láthatóvá. Ez tehát a program: a társadalmi gyakorlatok formáit

egy immanens analízis során bemutatni. Mindez azt hivatott demonstrálni, hogy az erő gondolata hogy – és milyen alapvetően eltérő módokon – teszi kényszerítően szükségessé a maga normatív teljesítményének rekonstrukcióját; miként vezethetők tehát vissza tovább nem egyszerűsíthető módon az erők megvalósulásai a szubjektív képesség kiművelésére és alkalmazására; és végül, hogyan mennek át alapvető változáson a társadalmi praxis aktusai, amikor az erők hatásai felismerhetővé válnak bennük. E vizsgálódások, amelyeknek programja megalkotja az esztétikai antropológiát, genealógiainak nevezhetők. Módszerük az, hogy visszamennek a társadalmi praxis önnön másikjából való kezdetéhez (vagy keletkezéséhez); a céljuk pedig nem más, mint elgondolni a gyakorlat megváltozásának lehetőségét.*

Az első ilyen vizsgálódás, amely az esztétikai antropológia gondolatának kifejtéséhez kapcsolódik – a szép és a művészet elméleteként – a szoros értelemben vett s a filozófiai aldiszciplínák egyikeként kezelt esztétika területére esik. Hiszen a modern társadalomban a művészet a praxisnak az az alakzata, amely *arra való*, hogy az erő játékát a társadalmi normativitás másikként bontakoztassa ki. Így *mutat rá* a művészet arra, hogy az igazi siker – a művek szépsége – csakis a képesség és az erő, a normatív praxis és az esztétikai játék harcában létezhet.** Ebben rejlik a művészet sajátossága a modern

* E könyv hatodik fejezetében, a Nietzsche-részben vázolom fel egy efféle, a jó etikai fogalmát célzó genealógiai vizsgálódás körvonalát. Ez a vázlat további vizsgálódások számára is helyet biztosít.

** Lásd Christoph Menke: *Die Kraft*. Berlin, Suhrkamp, 2013. E tézist a könyv

társadalomban – az attól való különbségben, ahogy a társadalmi praktikák meghatározódnak és szerveződnek. A társadalmi dolgok modern szerveződése ugyanis az erő esztétikai játékanak kontrolljára és behatárolására irányul – jelenkori megjelenési formájában: annak ökonomizációjára.* Az esztétika ezért a művészet elméleteként nem pusztán a genealógiai vizsgálódás kedvelt esete, amelynek programja egyúttal megalapozza az esztétikai antropológiát. A „társadalom társadalmi antitéziseként” (Adorno) értelmezett művészet különleges helyzetéből sokkal inkább az következik, hogy az ilyesféle vizsgálódások programja egyáltalán meg sem fogalmazható a művészet elmélete nélkül. Hiszen ahogy az esztétikai antropológiának szüksége van az esztétikai öröm fenomenológiájára ahhoz, hogy a tapasztalat evidenciáját biztosítsa az erő gondolata számára, úgy igényli a művészet példáit annak megértése érdekében, hogy éppen a képesség és az erő ellenállása teszi lehetővé a sikert, illetve: a hasznosság szétzúzása és a jó átlépése az erő esztétikai játékában a siker feltétele. A művészet ezt nagyon jól példázza, viszont nem kizárólagosan: ha a művészet elmélete helyesen érti, hogy mit csinál a művészet (megmutatja a képesség és az erő kölcsönhatását), és hogy hogyan lehetséges egyáltalán

első része vezet be néhány művészetelméleti alapfogalomra támaszkodva, úgymint: a műalkotás, a szépség, az ítélet és a kísérlet.

* Az esztétikai ökonomizációja egy arra irányuló kísérlet, hogy azt a maga normatív, aszociális potencialitásában szociális termelőerővé és ezáltal „értékké” tegyük. Ehhez lásd Christoph Menke: *Das Paradox der Fähigkeit und der Wert des Schönen*. In Leonhard Emmerling – Ines Kleesattel (szerk.): *Politik der Kunst*. Bielefeld, transcript, 2016. 85–100.

az elmélete (az esztétikai antropológia keretei között), akkor már magában foglalja azt a kihívást, amelyet a művészet felülmúlni hivatott. Nem létezik olyan elmélet, amely kizárólag a művészeté. Az elméletnek ki kell terjednie a társadalmi gyakorlatok esztétikai-genealógiai vizsgálataira. Ezekben mutatkozik meg a képesség és az erő paradox egysége.

Az e vizsgálatokat igazoló tétel kimondja, hogy a társadalmi praktikák sikere – minden esetben másként, de újra és újra – a képesség és az erő paradox egységére vezethető vissza: a genealógiai vizsgálat módja, amelynek programja létrehozza az esztétikai antropológiát, a normativitás egy másik fogalmára irányul. Más ez a fogalom, mert a gyakorlati siker nem szorítkozik a racionális képességre. Minden gyakorlati siker, bármely alakzatában, rászorul az erő megszakító és megváltoztató intervenciójára. Minthogy (a könyv zárómondata szerint) az esztétikai antropológia utolsó szava a szabadság, a genealógiai vizsgálatok a praxis felszabadítását célozzák, és ezáltal lehetővé teszik az igazi sikert – a gondolkodás igazságát, a jog igazságosságát mindazoknak, akik ebben érintettek.*

Berlin – Frankfurt am Main, 2016 szeptemberében

Christoph Menke

* Lásd a *Die Kraft der Kunst* II. részét. A jog normativitásához: *Recht und Gewalt*, Berlin, August, 2011, valamint *Kritik der Rechte*, Berlin, Suhrkamp, 2015. Ehhez lényeges továbbá Andreas Fischer-Lescano: *Rechtskraft*. Berlin, August, 2013.